

Tionde roten, tomt 4

Kvarteret Klädespressaren

Tjugonde roten 1637–57v

Klädespressargatan nära

Elfte roten 1657h–70

östra vallen och Gustavus Primus

Efter *Maccabeus Thornton* (10.3) följer i 1696 års tomtöreslängds redogörelse för tre tomter, som tillsammans utgör en hel tomt:

1/4 *Jon Timmermans* änka (10.4)

1/4 *Sven klämakare* (10.5)

1/2 *Måns i Kåhögs* änka (10.6)

Lars Bengtsson Carduansmakare

1666–70, änkan 1671 Gustavi tomtöreslängd 1670–73

Till detta område – troligen till den östligaste av småtomterna – kan man lokalisera den *Lars Bengtsson karduanmakare* som är den förste som man kan följa här vid Klädespressargatan redan till mantalslängdernas tid. Han omtalas nämligen redan 1653 i tjugonde roten och avled 1670.

Vid kämnärsrätten vände sig *Lars Bengtsson karduanmakare* hösten 1666 mot strömbåtsfararen *Erik Andersson*. *Lars Bengtsson*s hustru hade en kusin, båtsmannen *Nils Larsson*, som hade gått i kost hos *Lars Bengtsson* men nu var ”slagen i sjön” av turkarna. *Erik Andersson* hade *Nils Andersson*s kista i förvar. *Erik Andersson* ansåg att *Nils Andersson* hade arbetat för sin kost hos *Lars Bengtsson* och ville själva använda de 8 rdr som låg i kistan som betalning för en hel sommar som han själv hållit *Nils Andersson* med kost. Pojken *Nils Andersson*s syster bodde i Varberg. Unge *Mauritz Kock* var namne till en handelsman och skeppare *Mauritz Kock*; omtalad i Tjugotredje roten redan 1637 och vars arvingar uppträda i handlingarna i april 1658: *Mauritz Kock* d ä bodde redan 1624 på S:t Jacobsgatan. Han var bror till *Peder Kock*. Unge *Mauritz Kock* hade ankommit med fullmakt från *Nils Larsson*s syskon att fordra hans kvarlåtenskap. Den 20.10.1669 krävdes *Lars Bengtsson karduanmakare* av *Olof Ivarsson* repslagare (kämnrät-
ten).

När *Helge Sigfridsson* kronotimmerman 1670 (EIIa:3) köpte gård av *Lars Bengtsson karduanmakare*, så rörde det sig om ”hus på Spannmålgatan öster vid vallen näst intill *Christian Plüss* tomter i väster och ingen på öster sida” (9.52). Det är väl troligt att *Lars Bengtsson* använt sin ena gård till sin karduanmakareverksamhet – och då rimligen denna nära vattnet – och den andra till bostad. Såvida han icke erhållit den ena gården genom gifte. – Arvskifte efter *Lars karduanmakare* omtalas 4.9.1671. Skulten anklagade vid kämnärsrätten den 17.9.1673 tobaksbesökaren *Jonas Svensson Schartman* för lägersmål förlidet år med framlidne karduanberedaren *Lars Bengtsson*s änka *Ingeborg Eriksdotter*. Strax efter förlossningen hade *Ingeborg* avlidit. *Jonas Schartman* sade sig ha ämnat äkta henne, men detta kunde icke ske förrän han blivit alldeles skild från sin hustru, som en rundlig tid suttit i fängelse i Skara för sitt tjuveri och redan var dömd från livet. En

syster till Ingeborg med samma namn, Ingeborg Eriksdotter, hade (enligt Ba:2) meddelat magistraten att Lars Bengtssons hustru avlidit utan livsarvingar men med mycken gäld och skuld.

Mauritz Kock båtsman

1663, 1675–78

Gustavi tomtöreslängd 1674–75 (Kallad Mäster Kock)

Gustavi tomtöreslängd: Lars Bengtssons änka genom skulten 1676

Skulten Anders Bengtsson (i egen person). Struken 1677.

Nils Krok

Gustavi tomtöreslängd 1677–81: ½ tomt

Nils Krok omtalas i rätten 29.10.1655 som strandridare. Den 7 juni 1671 fordrade Nils Krook lön och kost av Bengt Henriksson. Den 20 mars 1676 betalade Nils Krook huseköpspengar (uppenbarligen för Lars Bengtsson karduanmakares gård). Sen 19 april 1678 omtalas Nils Krook som ombudsman för avlidne tullförvaltare Gabriel Dubergs efterleverska hustru Maria Pedersdotter Gierdes.

Den 9.12.1675 lagbjöd staden och insp Sven Gamb Lars Bengtsson karduanberedares gård som pant. Nils Krok hävdade den 13 mars 1676 att han köpt avlidne Lars karduanmakares gård och begärde lagbjudning. Den 17 mars beslöts att denne Nils Krok (el Krook) efter värdering skulle få tillträda gården. Kreditörerna skulle citeras.

Så sent som 18.9.1688 begärde Nils Krook fastebrev för Lars Bengtsson karduanmakares änkas gård, som han ämnade försälja. Han hade icke uppvisat något köpebrev i rätten på att den sista penningen var betald med den första, varför han icke erhöll något fastebrev.

Joen Timmermans änka 1696 1/2 tomt (Joen Olufsson: se 10.3 1709).

Det har icke gått att fastställa vem Joen timmerman var och när hans änka kom till gården. Det är möjligt – ehuru icke säkert – att saken kan ha något med följande att göra: Den 19.4.1692 berättade en Lars Svensson (Hult??? se 10.3) att han köpt en halv tomt av Mauritz Hansson här i staden den andra samma månad. Den andra halva tomten i gården ägde hans morbror Måns Larsson i Kåhög. Den hade han Lars Svensson ovetande sålt till Gunne timmerman i Göteborg. En Gunne Joensson timmerman bodde senare 9.4 och kunde eventuellt vara son till Joen timmermans änka och ha köpt tomten åt sin mor. Man kan också fråga sig om Mauritz Hansson var identisk med Mauritz Kock.

Magris Johansson kronobåtsman omtalas 1653–55 i rote 25. Mauritz Hansson hyrde enligt kändsrättens protokoll 19.4.1678 en tid ut en halv gård till Pehr Anderssons hustru Elin Nilsdotter. – 20.3.1699 lagbjöds Magris Hanssons änkas hus första resan för skuld av Johan Mattsson. (Den låg givetvis icke här).

Joen timmermans änka svarade endast för en fjärdedels tomt – den andra fjärdedelen ägdes av *Sven Joensson klädesmakare*, kanske en son (10.5). Ibland byta dessa båda plats i tomtöreslängden liksom Sven Joensson klädesmakare gör med den klädesmakare *Sven Parling* som omsider stadigt blir bosatt på den östra fjärdedelen. Dennes tomt värderades 1715 till 100, husen till 160 och lösöret till 20.

Förmodligen var han måg till Joen timmermans änka, ty hans hustru anges 1717 heta *Maria Jonsdotter*. I gården bor dessutom gesällen *Johan Roos*, pigorna *Kerstin Andersdotter* och *Anna Jonsdotter*, soldatänkan *Elin Ryttare*, soldathustrun *Sara* och soldathustrun av gamla garnisonen *Anna Gullbrandsdotter*. Redan 1725 ägde handelsmannen *Kierrulf* en fjärdedel av tomten. Där bodde då inneboende *Lådmakaren Friedr. Wilhelm Ernst, artilleriet*, som betalade 17 d smt i hyra, samt avskedade sergeanten *Anders Lorentz*. Fr. W. Ernst var enligt generalmönsterrullan för tygkompaniet i Gbg och Bohus läns fästningar 1725 30 $\frac{2}{3}$ år, från Sachsiska regementet (*Qwällenberg*), gift och snickare. *Anders Lorentz* bodde kvar 1730.

Enligt 1730 års tomtöreslängd ägde den fattige klädesmakaren *Jonas Parling* 3/8 tomt, *madame Kierrulf* lika mycket och *Båtsmannen Cornelius Halfvarsson* 2/8.

Framtomten: *Sven Parling* var kvar 1740, men 1745 kallas hans del "Herr Rådman (*Hans*) *Coopmans* halva gård".

Om *Hans Coopmans* verksamhet som yllefabrikant kan man bl.a. läsa i dr *Maja Kjellins* "Kvarteret Bokhållaren i Göteborg" s 66–67 och *Gösta Bodman*: "Fabriker och industrier i det gamla Göteborg" s 180–81. Här anföres några kompletteringar som bakgrund till inköpet av den halva tomten vid *Lilla Bommen*:

Rådman *Hans Coopman* var länge huvudintressent i en klädesfabrik, som uppbyggts sedan handlanden, sedermera burggreven, *Hans von Gerdes* fått privilegium att anlägga en sådan. Nästan omgående övertogs detta av *David Amia d y*, *Henrik Braun-Johan* och *Maccabeus Thornton* och *Johan Manorgen*

En yllefabrik i hörnet av *Drottninggatan* och *Korsgatan* uppfördes och kallades *Manufaktoriehuset* (Tomten, 10.32). Att 10.32 kallades *Vinkeln*, som anges av *Wilhelm Berg* och dr *Maja Kjellin* (se *Kvarteret Bokhållaren* sid 65ff), tycks vara fel. I ett kämnärsprotokoll den 9.3.1709 anges att den stöldanklagade flickan *Kersti Svensdotter* hade tjänat hos "klädesvävaren på *Vinkelen* här utom staden *Sven Håkansson* [kursiverat av O.D.]". Efter dödsfall i kompanjonsgruppen sökte *David Amia* en ny medintressent i *Hans Coopman*, född 1663, död 1748. *Stenhuset* med fabriken brann 1721 men hade återuppbyggts å annan tomt 1723.

Men var?

Hans Coopman tycks över huvud taget haft svårt att få tag på lämpliga tomter för sin industriella verksamhet.

Hans Coopman berättade i en inlaga till magistraten (EIIb:21, 11.12.1739) att hans och hans kompanjoners härvarande *Klädesmanufaktur* ämnade låta inrätta ett ullspinneri och för detta ändamål behövde ett "fullkommeligt stoort Rumb, utij hwilket iag dhe till bem:te *Spinnerie* antagna *Folken* jemte *theras Spinnräckar* och redskap kunde hysa til *thess wij* något längre fram fåhr tilfalle ett eget huus på den af *Staaden* redan för detta begiärte *Tompten*". – Han begärde att få använda det i *Stadshuset* "åfwan uppå befinteliga *Stoora Rummet*" till ullspinneriets inrättande.

Den 23.2.1740 (EIIb:23) begärde *Hans Coopman* att få utvidga *Klädesmanufakturiet* med ett nödvändigt eget "Wärckshuus så til ullens spinnande som *Klädeswäffens* beredande, färg- och prässande". Till den behövlige åbyggnaden hade han utsett och funnit bekvämlig "den vid *Drottningporten* belägna och staden tillhöriga obrukade och ödeliggande *Tompten*".

Det är väl denna tomt, som *Bodman* avser när han på sid 125 a.a. talar om:

”den tvååriga och segslitna tvisten mellan stadens borgerskap och dess magistrat, då yllefabrikan- ten HANS COOPMAN hade begärt att för utvidgande av sitt verk få disponera en stadens tomt vid nuvarande N Hamngatan mitt emot Palace Hotel. Borgerskapet avslog Coopmans begäran bl.a. under hänvisning till, att kanalvattnet skulle bli fördärvat av det färgeri, som Coopman tänkte anlägga. Coopman vederlade detta skäl i flera punkter. Bl.a. omnämnde han, att en färgare HOPPE i många år bott i denna trakt, utan att någon klagat på att hans färgvatten verkat förore- nande. Och för övrigt, säger Coopman,

’synes wäl, att then idé man gör sig om färgingrediencernas skadelighet är aldeles oriktig, al- denstund inga sådana stoffer till färgande brukas, som kunna förmå en hel Canal att ansticka, och posito någon skarp Materia derunder wore, så är ändock ganska begripeligt, att sådana färgingre- diencer under sielfwa färgandet så utdragas, att ingenting öfwerblifwer än extraherad massa utan kraft och saft och någon förut hafd egenskap hwilken på sådant sätt som föregifwes skadelig wara kunde.’

Hur nu skäl fördes för och emot blev resultatet, att Coopman icke fick disponera ifrågavarande tomt.

Såsom leverantör till Kronan av armékläde var Hans Coopman liksom övriga klädesfabrikanter underkastad en rätt vidsträckt kontroll icke endast gällande tygernas hållfasthet, täthet och dimen- sioner, utan även beträffande färgningsresultat.” Så långt Bodman.

Enligt *Bengt Wilhelm Carlberg* hade denna vid slussen belägna plan ”för detta warit stadens Tyg- och Materialgård, men sedermera [blivit] till Fiskaretorg utsedd. Det borde utstakas så mycket som behövdes till Fiskaretorg och fri tillgång till den redan uppsatta vattenpumpen”. Framför slussen och Bengt Wilhelm Carlbergs hus borde lämnas en så bred gata ”som Hamnega- tan är”: B.W. Carlberg fruktade att sedan mark hade avsatts för dessa behov, skulle platsen bli för trång för Coopman etc. Fiskaretorget skulle vara 17 alnar brett. Manufaktoriehuset 25 alnar i längden mot öster och 35 alnar mot väster, i söder 31 och i norr 28 alnar svenskt mått.

Varken Kjellin eller Bodman nämner i de anförda arbetena *var* den Coopmanska fabriken låg efter 1723 och fram till dess den halva tomten inköptes på 1740-talet. Inom fästningsvallarna förefaller den icke att ha legat. I bouppteckningen efter Hans Coopman 1748 värderas *ödetomter- na* vid Korsgatan och Drottninggatan till 2 025 d smt, dessutom nämns den halva framtomten vid Lilla Bommen med *fabrik och spinneri*, ett helt hemman skatte Gunnebo i Fässberg, en skatte- kvarn och en stamp, båda i Mölndal. I tomtöreslängderna kallas 10.32 Manufaktorie*tomten*, me- dan *Dahlgrens* färgeri 9.17½ kallades Manufaktoriehuset.

1750 tillhörde den ”halva framtomten vid Lilla Bommen” rådman Hans Coopmans arvingar.

Den 5.7.1751 utauktionerades ”avlidne rådman Hans Coopman och Söners vid Lilla Bommen utmed vallen emellan herr Erasmus Bismarcks hus å ena och klädesmakare Ströms å andra sidan belägna hus och gård, som består av en halv tomt och nyttjas portgången samfällt med bemälte Ström.” Fastigheten inropades av herr hovsekreterare *Coopman* och herr *Carl Coopman* (genom murmästare *Joh S Ranke*) för 800 d smt.

Baktomten till 10.4

Den 5.3.1733 lät madame Kierrulf första resan för ett lån på 200 d smt med ränta uppjudna en halv gård på Kvarnbergsgatan båtsmannen Cornelius Halfarsson tillhörig. Denna halva baktomt ägdes 1735 av *Bryngel Andersson fiskare*, som enligt bouppteckningen 9.10.1746 efterlämnade

ett halvt hus vid Lilla Bommen bredvid färgare Bissmarcks hus (framtomten ägdes av rådmann Coopman – Parling var kvar 1737). Bryngel Andersson var gift med *Anna Månsdotter* (bou 13.9.1755), som gifte om sig med stadsfiskare *Anders Andersson*. Denne gifte i sin tur om sig först med stadstrumslagaren *Johan Falks* och *Gunilla Andersdotters* dotter *Christina* (Berg II:1–2, 70 och 73), och efter hennes död (bou nov 1756) skaffade han sig en tredje hustru i änkan *Cornelia Ström*, före detta svärdotter till grannen i 10.5, klädesvävare *Måns Ström*. I mars 1759 begärde *Cornelia Ström* (EIIb:94, 28.3.1759) att få lyfta vad som översteg 200 d smt av det arv som skulle komma att tillfalla hennes fyra stycken omyndiga barn efter hennes avlidna svärföräldrar, klädesmakaren *Måns Ström* och dess hustru *Britta Ström*. Samtidigt begärdes inteckning av hustrummannen *Anders Persson* i hennes och hennes man stadsfiskaren *Anders Anderssons* halva gård. Den 15.1.1760 utauktionerades avlidne stadsfiskaren *Anders Anderssons* och hans änka *Cornelia Ströms* egendom till samtliga borgenärens betalning. Den utgjordes av en baktomt till en del bebyggd, sträckande sig från herrarnas *Jacob Coopmans* och *Carl Coopmans* hus, som upptog framtomten och intill de från *Spannmålgatan* mötande tomterna. Baktomten inropades av över-skulten *Assmund Ådahl* för 605 d smt (se 10.8).

Gårdshalvorna sammanslås

Hovsekreterare *Jacob Coopman* och hans bror, fabrikören *Carl Coopman*, lät den 7.9.1761 första gången uppbjuda ett i kvarteret emellan *Spannmålgatan* och *Fästningsverket* på sidan intill *Larmgatan* samt färgaren *Fredrik Erasmus Bismarcks* gård å östra – och nu mera avlidne klädesmakaren *Måns Ströms* gård å västra sidan beläget hus och gård. Framdelen hade de ärvt efter sin avlidne fader rådmannen *Herr Hans Coopman*, men baktomten med därå varande åbyggnad, värderad till åttahundra d smt, hade de tillbytt sig av *kassören Assmund Ådahl* enligt en skriftlig avhandling den 1.7.1760. Hela denna tomt höll efter generalkvartermästaren, löjtnanten och riddaren av Kungl. Svärdsorden samt denna stads arkitekt och ingenjör välborne *Herr Bengt Wilhelm Carlbergs* bevis av den 31.8.1761 i längden 110 fot och i bredden 30 fot, svenskt mått. Se 10.8 och 9.21.

Redan 1762 svarar i stället handelsmännen *Hans* och *Jacob Busck* för gården. Genom en revers till *Gustaf Tham* på 7 000 d smt daterad 2.10.1769 för herrarna *Christian Thams*, *Volrath Thams*, *Gustaf Thams* och *Friedrich Habichts* räkning erlades resterande köpeskilling för 4/8 i *Jacob Coopmans* och *Intressenters* klädesfabrik och det här i staden befintliga såpbruket.

Gården frigjordes tydligen från sin koppling till klädesfabriken, ty 1775 är den skriven på amiralitetskammardrängen *Jonas Gustafsson*. I samband med att *Jonas Gustafsson* 1766 klagade över att han pålagts inkvartering av en korpral *Johan Hagman* berättade han (EIIb:116) att han i tolv år tjänat i kronans tjänst på amiralitetet: På grund av att han icke kunde existera på den ringa avlöningen–100 d smt om året – hade han anhållit om att slippa tjänstgöra och ville försörja sig på annat sätt. 1769 var han kompanjon med handelsmannen *Hans Svibelius* om stadens mudderverk.

1780 svarade en rusthållare *Lars Svensson* för gårdens tomtöre, och 1785 kallas den artillerismedden *Ackermans* änkas hus. Tyske ringkarlen (dvs *Christine kyrkas ringkarl*) *Johannes Särnblad* var ägare 1787–94.

Som ödetomt tillhörde fastigheten 1800 karduanmakaren *Rehnström* och 1807 hans änka. När deras son *Jonas Rehnström* avled barnlös 2.2.1817 (bou 24.4.1817) ägde han stenhus och tomt nummer 4 i tionde roten med garveri inne i gården. Även han var karduanmakare. Den 29.9.1815 hade han gift sig med *Anna Christina Ölisch*, född 1792, dotter till handl *Niclas Ölisch*, född 1751, och *Johanna*, född 1772 (Berg II:9–10, 113).

Kommerserådet *Olof Agrell*, som var riddare av ryska S:t Annaorden, 2 kl., och avled i Göteborg 18.1.1832, ägde enligt bouppteckningen grundmurat två vånings stenhus och tomt nummer 4 samt nummer 10 i tionde roten, värt 8 000 rdr. Han gjorde testamente till förmån för systerdottern, prosten *Svananders* och *Elsa Maria Agrells* dotter *Christina Sofia Svanander*.

Senare uppbud av 10.4, 9–10

10.4 kommersråd *Olof Agrell* 20.1.1823, 546

10.4, 9–10 grosshandl *Anders*

Jacob von Holten 15.2.1841, 100

10.4, 9–10 handl *Claes Ahlgren* 17.9.1849, 321 # 226

10.4, 9–10 handl *A J Thelning* 11.11.1861, 392 # 148

10.4, 9–10 28.7.1873, 547 # 485

10.4, 9–10 grossh *T W Tranchell* 27.1.1873, 828 # 684